

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-33](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-33)

УДК 330

Богдан ГРУШЕЦЬКИЙ

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-8110-0681>

e-mail: bohdan.hrushecky@gmail.com

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються правові механізми розвитку вищої освіти в Україні. Розглянуто управління освітньою сферою України у правовому аспекті. Визначено основні законодавчі акти, якими керуються у сфері вищої освіти України на законодавчому та регіональному рівнях. Охарактеризовано основні взаємопов'язані тенденції сучасного правового регулювання системи вищої освіти. Встановлено основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, державне управління, закон, нормативно-правовий акт.

Bohdan HRUSHETSKYI

State University "Zhytomyr Polytechnic"

RIGHTS OF THE MECHANISMS OF THE STATE MANAGEMENT FOR THE DEVELOPMENT OF THE DEVELOPMENT OF FOREIGN DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article examines the legal mechanisms for the development of higher education in Ukraine. The management of the lighting sphere of Ukraine has been reviewed in terms of the legal aspect. Vidnosin in the sphere of social development. The main legislative acts, which are observed in the field of higher education of Ukraine at the legislative and regional level, have been designated. The main legislative act is the Constitution of Ukraine, Article 53, which secures the right of the skin to the illumination. The act on the adoption of the pledge is the Law of Ukraine No. 1060-XII "On the Light" dated 23 January 1991, which establishes the forward and basic norms of legal regulation in the field of higher education. Chinna edition of the law was passed on December 18, 2019. Other relevant laws establish and supplement their regulatory provisions, for example, the Law of Ukraine "On the Protection of the Light of Ukraine" dated 16.09.2022. No. 1556-VII. The main mutual tendencies of the current legal regulation of the system of higher education are characterized: the need to adopt a new Law "On the Protection of Light", or to introduce substantive changes to the future; renewing the criteria for evaluating the validity of the Ukrainian primary foundations, which in turn meet the light standards of the quality of illumination; promoting the development of scientific talents, and itself assigning scientific degrees to doctors and candidates of sciences.

Key words: the essence of enlightenment, state administration, law, normative legal act.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Досконалість і довершеність законодавчої бази у сфері освіти є першочерговою умовою формування та реалізації самої національної освітньої політики, а також першочерговою умовою забезпечення можливості ефективного функціонування системи вищої освіти. Аналіз нормативно-правових актів у вищій освіті показує, що хоча нормативно-правові документи, прийняті останніми роками для розвитку вищої освіти, є прогресивними, все ще існують протиріччя, нечіткість тлумачень, неконтрольоване виконання. У контексті Болонського процесу національна освітня політика щодо модернізації системи вищої освіти буде ефективною лише за умови формування чинного законодавства в контексті євроінтеграції. Тому вирішення цих питань потребує суттєвого перегляду нормативно-правових актів, ухвалення нового Закону «Про вищу освіту», поглибленого аналізу дотримання законодавства України у сфері освіти.

Аналіз досліджень та публікацій

Кілька дослідників та експертів у галузі освіти сприяли вивченню системи освіти в Україні в цілому. Цьому значною мірою сприяли роботи Б. Андрушкіна, Д. Богині, Б. Будзани, М. Білінської, В. Бурегі, Д. Гвішіаші, Б. Гаврилишина та ін. Але в сучасному глобалізованому світі їхній підхід потребує зміни. Щоб освіта підтримувала індивідуалізм і гідність. Цей метод має заохочувати творчість та інтелектуальний розвиток через розуміння власної ідентичності та індивідуальності, а також створення інформаційної структури в освіті з конкретними уроками, які сприяють диференціації серед учнів. Таким чином оцінюються досягнуті результати. Саме з новим підходом до формування особистості пов'язаний передбачуваний розвиток нашого суспільства, його інтелектуальний і технологічний прорив у XXI столітті. Інакше Україна не зможе впоратися зі стрімким поглибленням технологічної диференціації між країнами світу, що є неминучою тенденцією розвитку цивілізації, і опиниться в стані очікування.

Формулювання цілей статті

Основною метою статті є визначення правових механізмів розвитку вищої освіти в Україні. Завдання визначено наступні:

1. Розглянути управління освітньою сферою України у правовому аспекті.
2. Визначити основні законодавчі акти, якими керуються у сфері вищої освіти України на законодавчому та регіональному рівнях.
3. Охарактеризувати основні взаємопов'язані тенденції сучасного правового регулювання системи вищої освіти.
4. Визначити основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу

Управління освітньою сферою ми розглядаємо в правовому аспекті як систему цілеспрямованих, систематичних, організованих дій, виражених певним чином у правовій формі (у формі законодавчих актів, інших нормативних актів, інших їх дій і рішень), щодо суспільні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням систем вищої освіти. Норма освітнього права – це положення у формі статуту чи правила, яке є загальнообов'язковим і формально визначеним, воно опосередковане, гарантується державними органами, воно служить вихідним пунктом права, як соціальний регулятор, спрямований на регулювання відносин у сфері соціального виховання.

Освітні норми мають комплексний характер і структуровані у вигляді загальної та особливої частин. Загальна частина правових норм відображає специфіку елементів освітнього простору, які об'єктивно потребують регулювання різними галузями права (предмет освітніх правовідносин, управління системою освіти, статус закладів освіти, елементи освітньої діяльності тощо) [1].

Особлива частина освітніх правових норм відображає цілі і завдання, які переслідує і вирішує певна галузь права. Вона регулює певне коло освітніх відносин. У зв'язку з різноманітністю освітніх правових норм, плинність і життєвість цієї частини освітніх норм впливає з плинності і життєвості цієї частини освітніх норм. У сфері освітніх просторів, наприклад у сфері трудових, цивільно-правових чи фінансових відносин [2].

Норми оформляються нормативно-правовими актами, за юридичною силою поділяються на закони, додаткові положення та локальні нормативні акти.

Джерелоправова нормативна система вітчизняної вищої освіти формується на національному (закон, підзаконні акти) та регіональному (нормативні документи) рівнях.

Основним законодавчим актом є Конституція України, стаття 53 якої закріплює право кожного на освіту. Зокрема, визначено, що держава забезпечує надання вищої освіти на безоплатній основі в державних і громадських навчальних закладах, розвиває вищу освіту та післядипломну освіту, різні форми навчання, надає державні стипендії та пільги студентам. Актом про утворення закладу є Закон України № 1060-ХІІ «Про освіту» від 23 травня 1991 року, який встановлює попередні та основні норми правового регулювання у сфері вищої освіти. Чинна редакція закону вийшла 18 грудня 2019 року [3].

Інші відповідні закони встановлюють і доповнюють свої нормативні положення, наприклад Закон України «Про вищу освіту України» від 16.09.2022 р. № 1556-VII.

Професійне право у сфері вищої освіти в Україні може систематизувати закони за такими напрямками:

- 1) регламентуються загальні питання організації вищої освіти;
- 2) містяться норми про спеціальні види (напрями) освіти;
- 3) встановлюються різні пільги учасникам освітніх відносин в сфері вищої освіти;
- 4) регулюють трудові відносини і визначають порядок соціального забезпечення учасників освітніх правовідносин;
- 5) закони, що регулюють відносини у сфері економіки та фінансів вищої освіти [2].

Розвинена система підзаконних нормативно-правових актів доповнює і конкретизує законодавчу базу в сфері вищої освіти України. Найбільшу юридичну силу в системі підзаконних нормативних актів мають укази та розпорядження Президента України як глави держави.

Закон «Про вищу освіту», ухвалений після Майдану, містив в собі ідею автономії вищих навчальних закладів. Разом з тим, особливо важливими стали ті закони, які містили в собі Національну стратегію розвитку освіти, план, щодо впровадження економічних реформ, пріоритетний розвиток освіти, призначення грантів Президента [8].

Наступним різновидом підзаконних нормативно-правових актів є постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, які регулюють достатньо специфічні сфери освітньої та наукової діяльності. Серед них закони, які спрямовані на підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості, на присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання, про порядок прийому на навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів, державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення.

Останню ланку в системі органів, що видають підзаконні нормативно-правових актів на державному рівні становлять Міністерство освіти і науки, а також міністерства і відомства України, яким підпорядковані вищі навчальні заклади. Міністерство освіти і науки України регулює різні сфери вищої освіти за допомогою наказів та листів [10].

Нормативні акти МОН України можна систематизувати за наступними тематичними напрямками:

- 1) регламентація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах;
- 2) фінансування закладів освіти;
- 3) проведення наукових розробок;
- 4) вступ до вищих навчальних закладів;
- 5) випуск фахівців з вищою освітою;
- 6) підготовка науково-педагогічних кадрів та особливості викладання у вищих навчальних закладах [8].

Місцеві органи державної виконавчої влади та підпорядковані їм органи управління освітою теж можуть приймати нормативні документи з питань освіти, що знаходяться у їх компетенції. Такі акти можуть видаватися з метою забезпечення виконання державних програм у галузі вищої освіти, сприяння працевлаштуванню випускників, їх соціальному захисту, залучення у порядку, передбаченому законом, підприємств, установ, організацій до вирішення проблем розвитку вищої освіти [3].

Доцільним є розгляд загальної системи державних органів управління освітою як ієрархічної системи органів, що складається з вищого, центрального, регіонального, обласного та районного рівнів. Однак слід зазначити, що в управлінні вищою освітою беруть участь лише три перші рівні, кожен з яких має власні повноваження у формуванні та реалізації державної освітньої політики:

1. Найвищий рівень (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет міністрів України) визначає цілі, завдання, функції, а також механізми реалізації державної освітньої політики, розробляє нормативно-правову базу функціонування вищої освіти та окреслює основні напрямки її розвитку.

2. Центральний рівень (центральні органи виконавчої влади – Міністерство освіти і науки України, міністерства та відомства, яким підпорядковані вищі навчальні заклади) безпосередньо реалізує державну освітню політику, розробляє стандарти вищої освіти, визначає нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення вищів, здійснює організацію та контроль за їх навчально-виховною, методичною та науковою діяльністю.

3. Регіональний рівень (місцеві органи виконавчої влади, органи самоврядування) забезпечує виконання державних програм у сфері вищої освіти, здійснює соціальний захист учасників навчального процесу, вносить пропозиції щодо обсягів держзамовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців, сприяє працевлаштуванню випускників вузів та ін [4].

У реалізації освітньої політики бере участь і локальний рівень управління, представлений вищими навчальними закладами різних форм власності, де навчальні заклади розглядаються як об'єкти, які власники – як суб'єкти управління. Держав особі компетентних органів делегує частину повноважень з управління вищими навчальними закладами як «одиницями» системи їхніх керівників. Ректор вузу виконує цілу низку організаційно-розпорядчих функцій, не будучи при цьому посадовцем державного органу. У структурі внутрішньоорганізаційних відносин ректор виконує в частині управління вузом загальні завдання у сфері управління вищою освітою [7].

Визначаючи основні особливості сучасного правового регулювання системи вищої освіти слід відзначити такі основні взаємопов'язані тенденції.

По-перше, необхідність прийняття нового Закону «Про вищу освіту», або внесення суттєвих змін до вже діючого. Прийняття нового закону передбачено загальнодержавними програмами соціально-економічного розвитку України останніх років і розглядається як завдання стратегічного значення.

Це зумовлено сучасними суспільними запитами щодо зростання людського капіталу задля високо-технологічного та інноваційного розвитку країни, створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці і держави у кваліфікованих кадрах, а також модернізації системи вищої освіти з урахуванням процесів європейської інтеграції та розвитку єдиного Європейського простору вищої освіти [2].

Для прикладу, варто проаналізувати основні положення запропоновані Чорноморським державним університетом імені Петра Могили. Документ зі змінами (№73) зареєстрований 6 лютого 2019 року Кабінетом Міністрів України. У його загальних пропозиціях важливо відзначити визначення автономії вищого навчального закладу як незалежності від держави та інших суспільних сил з метою забезпечення академічних свобод через право університету самостійно приймати рішення щодо організації та управління, розподілу фінансових ресурсів і формування доходу. Пропонується включити певні університети до системи вищої освіти України. Крім того, до системи вищої освіти України пропонується ввести самоврядні громадські організації наукової та освітньої спільноти. Це включає профспілки ректорів, асоціації вищої освіти, а також навчальні заклади.

Автономія вищого навчального закладу реалізується відповідно до законодавства України і передбачає право між іншим: самостійно визначати структуру та зміст освіти, плани прийому студентів,

аспірантів, докторантів із достатнім державним фінансуванням; встановлювати і присвоювати наукові ступені та вчені звання вищого навчального закладу; самостійно приймати рішення щодо внутрішнього управління та фінансування; визначати місію, власну стратегію у сфері навчальної та науково-дослідної роботи; створювати спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, присвоювати вчені звання доцента і професора; надавати гриф навчальним посібникам з дисциплін, які викладаються у ВНЗ; ухвалювати рішення про визнання вчених звань, які присвоєні в інших ВНЗ.

У пропозиції встановлено, що центральний орган управління формує та реалізує національну політику у сфері освіти і науки не лише з метою сприяння, а й забезпечення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, а не організації атестації педагогічних працівників, але формулювати вимоги та контролювати виконання таких вимог сертифікації. Також рекомендується, щоб склад наглядових рад вищих навчальних закладів затверджувався не центральним органом виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки, а наказом керівників вищих навчальних закладів.

Чорноморський державний університет визнав за потрібне надати неуспішним студентам право повторити цей же курс за контрактом. Звільнені за неуспішність, порушення правил внутрішнього розпорядку ВНЗ або вчинення правопорушення, визнаного судом, можуть бути поновлені лише на платній формі навчання [8].

Суттєві нововведення внесено у вчені звання, які присвоюються працівникам науки і освіти. Вчені звання, присвоєні вченими радами вищих навчальних закладів або науково-дослідних установ, мають юридичну силу лише в цих установах, а в перехідний період, коли власник вченого звання працює в іншому університеті чи іншій науково-дослідній установі, академічна рада має юридичну силу. Ці навчальні заклади мають право визнавати або не визнавати вчені звання, присвоєні вченими радами навчальних закладів чи установ за попереднім місцем роботи [5].

Узагальнюючи пропозиції Чорноморського державного університету імені Петра Могили до законопроекту «Про вищу освіту», слід сказати, що вони відповідають сучасним світовим тенденціям розвитку вищої школи, сприятимуть демократизації освітніх процесів та підвищенню автономії вищих навчальних закладів України.

Ще однією чіткою тенденцією правового регулювання вищої освіти є нагальна необхідність модернізації системи управління освітою, на чому наголошує Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» №344/2013 від 25.06.2013 р.

У документі, зокрема, вказувалося, що управління освітою має здійснюватися на основі інноваційних стратегій відповідно до сталого розвитку, створення сучасної освітньої проектно-системи та засад її моніторингу, у сфері освіти – державно-громадської моделі управління, розвиватися, а особистість, суспільство та держава мають стати рівноправними суб'єктами та партнерами [6].

Наголошує на необхідності створення гнучкої, цілеспрямованої та ефективної системи управління національною та державною освітою для забезпечення інтенсивного розвитку та якості освіти з орієнтацією на задоволення потреб країни та потреб особистості. Вищезазначені положення:

- 1) Оптимізувати заклади управління освітою та децентралізувати управління, перерозподілити функції та повноваження між центральними та місцевими органами управління освітою;
- 2) Професійні методи підбору та призначення керівників навчальних закладів та установ управління освітою;
- 3) Розробити систему заходів (науково-методичних, фінансово-економічних тощо), пов'язаних із реалізацією концепції автономізації закладів освіти та розширення їх прав і можливостей щодо фінансової самостійності;
- 4) Подолання бюрократизму системи управління освітою та вдосконалення процедур перевірки та звітності навчальних закладів;
- 5) Професійна підготовка компетентних управлінців системи освіти для формування нового покоління управлінців, здатних системно мислити та діяти, у тому числі в кризових ситуаціях, приймати управлінські рішення в будь-якій сфері діяльності та ефективно використовувати наявні ресурси;
- 6) Запровадити нові ефективні форми підготовки лідерів освіти;
- 7) Розробити автоматизовану систему управління освітою [8].

Наступна тенденція – повне оновлення критеріїв оцінювання діяльності українських вищих навчальних закладів, які відповідають світовим стандартам якості освіти.

Критерії акредитації навчальних закладів III-IV рівнів повинні відповідати певним стандартам їхньої освіти. Ці стандарти базуються на низці факторів, серед яких фінансове забезпечення навчального процесу, житло та соціальний захист учасників, міжнародна освітня діяльність та формування контингенту студентів. Ці критерії включають також досягнення студентів і випускників у навчанні та творчій діяльності, а також реалізацію змісту підготовки спеціалістів, підтримку наукових досліджень та методи інформаційно-матеріального забезпечення. Критерій, якому повинні відповідати ці навчальні заклади, полягає в тому, щоб вони забезпечували високий рівень підтримки педагогічних і наукових працівників, а

також спеціалістів з матеріалів і технічних засобів у їх навчальному процесі. Заклади також повинні забезпечити високу підтримку творчої роботи студентів, а також фінансову допомогу [3].

Останньою тенденцією, на яку слід звернути увагу, є підвищення якості розвитку наукових талантів, а саме присвоєння наукових ступенів докторів і кандидатів наук. Державна політика базується на необхідності інтеграції українських наукових результатів у світовий освітній простір з метою розширення міжнародних зв'язків наших науковців. З цією метою відповідно до наказу Мінмолодьспорту від 17.10.2012 р. № 1112 про оприлюднення результатів наукової роботи здобувачів наукового ступеня доктора наук введено низку нормативних актів.

Залежно від назви дисертації для отримання ступеня доктора наук необхідно не менше 20 статей у наукових (особливо електронних) фахових виданнях України та інших країн, з яких:

- не менше 4 наукових статей у галузі написання дисертацій у журналах. інших країн Містить Публікації в українських виданнях у Міжнародному фонді наукометрії можуть бути еквівалентними таким публікаціям;

- не більше п'яти публікацій в електронних наукових виданнях;
- у галузі природничих і технічних наук можна додавати три 1 патент на винахід (свідоцтво на винахід), замість трьох статей, які мають кваліфікацію та мають безпосереднє відношення до наукового результату дисертації (за наявності) [9].

Залежно від назви дисертації для здобуття наукового ступеня кандидата вчених необхідно мати не менше п'яти робіт у наукових (особливо електронних) фахових виданнях України та інших країн, з яких:

- принаймні одну наукову дисертацію з інших країн за напрямком журналі написання дисертацій. До таких публікацій можуть прирівнюватися публікації в українських виданнях Міжнародного фонду наукометрії;

- одна зі статей може бути опублікована в електронних наукових виданнях;
- у галузі природничих і технічних наук можливе прикріплення патенту. на винахід (авторське свідоцтво на винахід), а не на статтю, що має кваліфікацію та має пряме відношення до наукового результату статті (за наявності) [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, законодавчий процес є найважливішим, з точки зору подальшого розвитку відносин між державою та суспільством. Тому важливо, щоб система органів державної влади та система НУО координували свою діяльність і щоб суспільство активно «втручалось» в рамках законодавчих ініціатив у формі представників чи об'єднань, а не лише в порядок владної структури в законодавчій владі. Крім того, державним органам не слід забувати, що недержавні організації мають можливість проводити юридичну експертизу законопроектів, поданих до законодавчих органів штату.

Література

1. Адміністративне право України: Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. кол.: Б. Авер'янов (голова). - Київ. - 2004. - Т. 1. Загальна частина. С. 123.
2. Андрейчук С.К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу: автореф. дис. ... канд. наук держ. управління/ С.К.Андрейчук. - Львів. - 2007. -С. 14.
3. Білоус А.О.Державно-правове забезпечення розвитку системи вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи / А.О.Білоус, О.А.Автенюк // Наукові праці МАУП. - 2011. - Вип. 1 (28). С. 143.
4. Бойко А.І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій/ А.І.Бойко // Світоглядно-філософський аналіз. Київ : Знання України. -2009. - 380 с.
5. Валєєв Р. Освітнє право України: навч. посібник/Р.Валєєв. - Луганськ. -2011. - 109 с.
6. Домбровська С.М. Теоретичні аспекти формування механізмів державного управління у реформуванні вищої освіти України /С.М.Домбровська// Державне будівництво. - 2010. - № 2.
7. Древаль Ю.Д. Механізми державного управління вищою освітою в Україні: проблеми формування та вдосконалення/ Ю.Д.Древаль// Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : «Державне управління». - 2014. - № 2. С. 107–111.
8. Козарь Т.П. Теоретико-методологічні засади управління вищою освітою як відкритою системою в контексті соціальних трансформацій/Т.П. Козарь // Держава та регіони: науково-виробничий журн. / Гуманітарний університет«Запорізький інститут державного та муніципального управління». - 2010. - № 1. - 134 с.
9. Про освіту: Закон України: від 23.05.1991 р. № 1060–ХІІ. Ч. 2. Ст. 4 // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991. - № 34. - 451 с.
10. Чирва Г.М. Механізми державного управління розвитком вищої освіти: орієнтація на якість освітніх послуг / Г.М. Чирва // Публічне управління та митне адміністрування. -2019. - №3 (22). - С.146-156.

References

1. Administratyvne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs: pidruchnyk: u 2 t. / red. kol.: B. Averianov (holova). - Kyiv. - 2004. - T. 1. Zahalna chastyna. S. 123.
2. Andreichuk S.K. Derzhavne upravlinnia reformuvanniam vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti Bolonskoho protsesu: avtoref. dys. ... kand. naukz derzh. upravlinnia/ S.K.Andreichuk. - Lviv. - 2007. -S. 14.
3. Bilous A.O.Derzhavno-pravove zabezpechennia rozvytku systemy vyshchoi osvity v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy / A.O.Bilous, O.A.Avteniuk // Naukovipratsi MAUP. - 2011. - Vyp. 1 (28). S. 143.
4. Boiko A.I. Filosofiia modernizatsii osvity v systemi rynkovykh transformatsii/ A.I.Boiko // Svitohliadno-filosofskyi analiz. Kyiv : Znannia Ukrainy. -2009. - 380 s.
5. Valieiev R. Osvitnie pravo Ukrainy: navch. posibnyk/R.Valieiev. - Luhansk. -2011. - 109 s.
6. Dombrovska S.M. Teoretychni aspekty formuvannia mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia u reformuvanni vyshchoi osvity Ukrainy /S.M.Dombrovska// Derzhavne budivnytstvo. - 2010. - № 2.
7. Dreval Yu.D. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini: problemy formuvannia ta vdoskonalennia/ Yu.D.Dreval// Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii : «Derzhavne upravlinnia». - 2014. - № 2. S. 107–111.
8. Kozar T.P. Teoretyko-metodolohichnizasady upravlinnia vyshchoiu osvitoiu yak vidkrytoiu systemoiuv konteksti sotsialnykh transformatsii/T.P. Kozar // Derzhava ta rehiony: naukovy-vyrobnychi zhurn. / Humanitarnyi universytet«Zaporizkyi instytut derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia». - 2010. - № 1. - 134 s.
9. Pro osvitu: ZakonUkrainy: vid 23.05.1991 r. № 1060–XII. Ch. 2. St. 4 // Vidomosti VerkhovnoiRady URSR. - 1991. - № 34. - 451 s.
10. Chyrva H.M. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia rozvytkom vyshchoi osvity: orientatsiia na yakist osvity posluh / H.M. Chyrva // Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. -2019. - №3 (22). - S.146-156.